

криміналістики та кримінального процесу: мат. міжн. наук.–практ. конф.(Київ, 5 лист. 2019 р.). Київ: КНДІСЕ Мінюста України, 2019. С. 312–315.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства: Закон України від 04.10.2019 № 187-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/187-20>.

4. Баулін О. В. Актуальні проблеми оцінки висновку експерта у кримінальному провадженні Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу: мат. міжн. наук.–практ. конф.(Київ, 5 лист. 2019 р.). Київ: КНДІСЕ Мінюста України, 2019. С. 52–55.

5. Щиголь О. В. Порядок проведення експертизи відповідно до КПК України в редакції Закону №187-IX від 04.10.2019: переваги та недоліки Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу: мат. міжн. наук.–практ. конф.(Київ, 5 лист. 2019 р.). Київ: КНДІСЕ Мінюста України, 2019. С. 638–641.

Бурлака Владислав Васильович,

начальник відділу Головного слідчого управління Національної поліції України

ОКРЕМІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ НЕЗАКОННОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ АБО ВИКРАДЕННЯ ЛЮДИНИ

Для ефективного досудового розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним позбавленням волі або викраденням людини характерним є проведення судових експертиз. Вони призначаються та проводяться відповідно до статті 242 КПК України, коли для вирішення певних питань при провадженні по кримінальному провадженні необхідні спеціальні знання, якими не володіє слідчий. Результати експертиз мають важливе доказове значення.

Проте необхідність та можливість проведення зазначеного виду експертиз є більшою, але опитані нами слідчі, які мали у провадженні кримінальні правопорушення зазначеної категорії, вказують на складність їх проведення у силу ряду об'єктивних та суб'єктивних факторів, серед яких виділяють специфіку призначення та тривалість проведення зазначених експертиз, у іншому відомстві (заклади Міністерства охорони здоров'я України), складність методик та самого об'єкта дослідження – людини як особистості з властивими їй якостями.

Взагалі, використання психологічних знань у галузі кримінального судочинства, і особливо в процесі розслідування злочинів, представляється необхідною умовою правильної кваліфікації злочину, висунення та перевірки обґрунтованих слідчих версій, підвищення ефективності тактики проведення слідчих (розшукових)

дій та негласних слідчих (розшукових) дій, а також індивідуалізації покарання. З цього приводу О. Д. Сітковська справедливо вважає, що використання психологічних знань необхідно, зокрема: для змістовного розкриття ряду понять, які характеризують суб'єктивну сторону злочину; для розробки і застосування переліку обставин, що обтяжують та пом'якшують покарання; для вирішення питання про межі кримінальної відповідальності в ситуаціях, що тягнуть за собою зменшену вибірковість поведінки; для оцінки випадків, коли діяння відбувається особою з психічними аномаліями або короткочасним розладом психічної діяльності в рамках осудності; для розробки єдиного розуміння та застосування понять «осудність», «неосудність», «віковий поріг кримінальної відповідальності» [5, с. 72].

Використання можливостей спеціальних психологічних знань при розслідуванні незаконного позбавлення волі або викрадення людини насамперед дозволяє вирішити такі завдання, як встановлення можливості потерпілого давати об'єктивні правдиві свідчення та вивчення особи злочинця та мотивації його злочинних дій.

Перше завдання вирішується у ситуаціях, коли потерпілі відмовляються від раніше наданих ними показань або не підтверджують окремі їх деталі, посилаючись на прогалини у пам'яті, не бажають брати участі в слідчих (розшукових) діях, не виявляють зацікавленості ходом і результатами розслідування тобто не сприяють йому. При цьому, така їх поведінка не пов'язана з впливом з боку підозрюваних (обвинувачуваних) або інших осіб, зацікавлених у результатах справи [5, с. 15–16]. Причиною такої поведінки, є стан посттравматичного стресу, який супроводжується наступними ознаками: нав'язливі спогади про обставини викрадення, які супроводжуються надзвичайно яскравим переживанням окремих деталей; несподівані «відключення» потерпілого від реальності (дисоціації); активне прагнення свідомо чи несвідомо уникати усього, що нагадує про викрадення; регресивні тенденції; прагнення до самотності; виникнення страхів; зниження здатності до співчуття; суїцидальні тенденції; невмотивовані і неконтрольовані приступи агресії, гніву, радості.

При наявності цих ознак слідчий повинен спрогнозувати, яким чином стан потерпілої особи позначиться на її спроможності давати правдиві показання в кримінальному провадженні та брати участь у досудовому розслідуванні. Допомогти йому в цьому може консультація психолога, зокрема у якості спеціаліста при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій у порядку статті 71 КПК України. Так наприклад, Кіровоградським районним судом за вчинення злочину передбаченого ст.ст. 166; ч. 1 125; ч. 2 126; ч. 2 146 КК України було засуджено громадянку А., яка незаконно позбавила волі свого неповнолітнього сина Н., утримувала його в підвальному приміщенні не бажаючи виконувати обов'язки по догляду за дитиною та мордувала його при цьому. На основі діагностичного обстеження неповнолітнього Н. йому було встановлено діагноз легкої розумової

відсталості. При цьому, цей діагноз не вплинув на оцінку судом його свідчень та був використані як належний доказ при пред'явленні А. обвинувачення.¹

В інших випадках, при необхідності отримання експертного висновку, який мав би значення та силу доказу в кримінальному провадженні, необхідним є призначення судово-психологічної експертизи потерпілих, з метою визначення їх стану, моральної шкоди, яка була завдана, а також визначення віктимності поведінки. Незалежно від стану потерпілого в будь-якому випадку його свідчення повинні бути враховані слідчим, прокурором та судом.

Що ж стосується психологічного дослідження підозрюваної (обвинуваченої) особи, то воно здійснюється слідчим з урахуванням суб'єктивної сторони складу злочину та супроводжується юридичним аналізом підозрюваної (обвинуваченої) особи та мотивів його протиправної поведінки. На підставі такого аналізу слідчий вирішує завдання, що пов'язані зі встановленням вини та диференціацією відповідальності співучасників злочину.

Безпосереднє психологічне дослідження особи підозрюваного (обвинуваченого) в кримінальних провадженнях зазначеної категорії зазвичай, проводиться в двох взаємозалежних напрямках: перший – діагностика стійкої системи мотивів, широти відображення в них існуючих у суспільстві сфер відносин, стійкості домінуючих спонукань, їх ієрархічності, змісту, співвідношення з вимогами суспільства; другий – дослідження характеру, особистісних захисних механізмів, стереотипів поведінки, звичайних способів адаптації до труднощів, особливостей пізнавальної сфери (мислення, уяви, пам'яті, сприйняття, темпу протікання психічних процесів).

Приблизний перелік питань, які необхідно поставити на вирішення судово-психологічної експертизи наступний: які індивідуальні психологічні особливості підозрюваного (обвинуваченого); чи є в нього такі психологічні особливості як (необхідно перелічити попередні діагнози); яка, з урахуванням виявлених індивідуальних психологічних особливостей і ситуації, що склалася, мотивація дій підозрюваного (обвинуваченого), що представляє інтерес для слідства? [3, с. 172]

Так наприклад Апеляційним судом Івано-Франківської області за ст.ст. 28 ч. 3; 115, ч. 2 п.п. 6, 9, 12; 146 ч. 3; 189 ч. 4; 289 ч. 3; 28 ч. 3; 357 ч.ч. 2, 3 КК України було засуджено громадянина Л., який в складі злочинної групи з корисливих мотивів, здійснив викрадення та незаконне позбавлення волі гр. В. При цьому Л. без попередньої домовленості з співучасниками та з метою приховати злочин вчинив вбивство потерпілого, чим вийшов за межі попередніх домовленостей із співучасниками. Пояснюючи цей факт судово-психологічна експертиза вказала, що Л. по своєму характеру імпульсивний,

¹ Єдиний державний реєстр судових рішень України. Справа № 1-176 / 2010р. [http // www. court. gov. ua](http://www.court.gov.ua).

запальний і ці його властивості істотно вплинули на його поведінку під час вчинення злочину, про те в момент вчинення вбивства в стані душевного хвилювання він не знаходився (фізіологічного ефекту). Тобто може нести відповідальність в інкримінованих йому злочинах.²

Встановлення мотиваційної сфери злочинних дій часто ускладнюється тим, що підозрювані (обвинувачені), намагаючись полегшити своє становище, часто висувують версії, які представляють їх дії у більш вигідному для них світлі. Як правило, вони вказують на те, що спричинили шкоду здоров'ю потерпілого в результаті необхідної оборони, необережності або, що під час вчинення злочину перебували в стані афекту. Такі твердження названих осіб перевіряються як шляхом проведення психологічної, психіатричної, а також комплексної психолого-психіатричної експертиз, які проводяться для встановлення наявності або відсутності стану афекту, здатності підозрюваного (обвинуваченого) усвідомлювати свої дії і керувати ними [4, с. 63–64; 1, с. 196].

Таким чином, знання психології підозрюваного (обвинуваченого) надає слідчому можливість правильного розуміння його внутрішньої позиції, а також вибору найбільш ефективного способу дій та лінії поведінки при проведенні з ним окремих слідчих (розшукових) дій. Психологічна експертиза – як форма використання даних психологічної науки в юридичній практиці широко застосовується у розкритті та розслідуванні злочинів, зокрема пов'язаних з незаконним позбавленням волі або викраденням людини, при цьому можливості її постійно зростають. Психологічна наука збагачує слідчу практику розробками психологічних «пасток», спеціалізованих методик допиту, наприклад процесуальне опитування, науково-технічних засобів типу «поліграф» та інше. Проте розширення діапазону втілення спеціальних психологічних знань в юридичну практику можливе лише на основі удосконалення її наукового інструментарію, ґрунтовної обробки отриманих результатів та застосування їх на практиці.

Список використаних джерел:

1. Будіянський М. Ф. Кримінальна психологія: навч. посібн. / М. Ф. Будіянський. – Одеса : Фенікс, 2003. – 229 с.
2. Дулов А. В. Судебная психология / А. В. Дулов. – Минск : «Высшая школа», 1970. – 392с.
3. Россинская Е. Р. Судебная экспертиза в уголовном, гражданском, арбитражном процессе / Е. Р. Россинская. – Москва, 1996. – 224 с.
4. Сафуанов Ф. С. Психология криминальной агрессии / Ф. С. Сафуанов. – М. : Смысл, 2003. – 300 с.

² Єдиний державний реєстр судових рішень України. Справа № 154 / 2009р. [http // www. court. gov. ua](http://www.court.gov.ua).

5. Ситковская О. Д. Новые направления судебно-психологической экспертизы : справочное пособие / О. Д. Ситковская, Л. П. Конышева, М. М. Коченов. – М. : ООО Юрлитинформ, 2000. – 160 с.

6. Кримінальний процесуальний кодекс України прийнятий Верховною Радою України від 13.04. 2012 №4651-VI. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

Вакулик Ольга Олексіївна,

доцент кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ТАКТИКА ДОПИТУ ДИТИНИ ВІДПОВІДНО ДО МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ

Часто для отримання доказів та встановлення істини у кримінальному провадженні, дитині необхідно пройти процедуру допиту, яка повинна бути проведена в таких умовах, що не порушують її права.

Варто зазначити, що під терміном «допит», як правило розуміється слідча (розшукова) дія за участю малолітньої або неповнолітньої особи в рамках кримінального провадження у результаті якого, дитина дає показання, що фіксуються у протоколі допиту.

Разом з тим, сама організація допиту має відбуватися з урахуванням вікових та психофізіологічних особливостей дитини відповідного віку, процес має бути дружнім до дитини. Робота з неповнолітніми завжди характеризувалася особливою складністю, адже через несформовану психіку діти не завжди розуміють усього, що з ними відбувається, а іноді, взагалі важко розраховувати на їх правдиві показання.

Фактично, з точки зору психології, допит для дитини є стресогенною подією і полягає у відтворенні ситуації та розповіді про негативні події, що з нею відбулися. Саме тому, проведення допиту, вимагає від слідчого високої майстерності й професіоналізму та потребує знань не тільки криміналістичної тактики, а й дитячої психології, логіки, педагогіки тощо.

В свою чергу, є дуже важливою належна організація, кваліфіковане проведення та фіксація допиту дитини.

Кримінальне процесуальне законодавство України у ст. 226 передбачає особливості допиту малолітньої або неповнолітньої особи, які зумовлені їх віковими та психофізіологічними характеристиками [1]. При проведенні даної процесуальної дії слідчий зобов'язаний дотримуватись вимог щодо опитування дитини, передбачених у Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (далі Ланцаротська Конвенція), яка є одним з ключових міжнародних документів ратифікованих Верховною Радою України, а отже є частиною законодавства України [2].